

KATARZYNA JANIĄK
*Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego
w Warszawie*

POTRZEBY I MOTYWY PODEJMOWANIA POZAROLNICZEJ DZIAŁALNOŚCI GOSPODARCZEJ PRZEZ ROLNIKÓW

1. Uwagi wstępne

Transformacja gospodarki polskiej ujawniła słabość wielu ogniw gospodarowania i nie dostosowania ich do wymogów gospodarki rynkowej, a wraz z tym obniżenia dochodów osób w nich zatrudnionych. Dotyczy to m.in. rodzin rolniczych, w których realne obniżenie dochodów jest najwyższe. Związane jest to z jednej strony ze zmniejszeniem opłacalności produkcji rolniczej, a z drugiej strony z utratą pracy pozarolniczej przez wielu mieszkańców wsi. W związku z tym w chwili obecnej pojawia się coraz więcej dyskusji i poglądów na temat tzw. wielofunkcyjnego rozwoju wsi, który dokonał się w wielu krajach wysoko rozwiniętych. Taki rozwój jest konieczny, gdyż pozwala stworzyć na wsi dodatkowe miejsca pracy i ograniczyć w dużej mierze presję nadmiernej liczby ludności rolniczej na stanowiskach pracy w miastach. Gospodarka rynkowa na obszarach wiejskich (jej prywatyzacja i rozwój dodatkowej - zwykle pozarolniczej działalności) może mieć decydujące znaczenie dla całej gospodarki. Może to być dokonane poprzez rozwój lokalnych rynków, przetwórstwa (w tym domowego), małej gastronomii, handlu obwoźnego, rzemiosła, usług, upraw roślin specjalnych, rozwoju infrastruktury itp.

Chęć rolników do podejmowania pozarolniczej działalności gospodarczej stała się również przedmiotem zainteresowania nauki i polityki. Zainteresowania te skupiają swoją uwagę wokół wielu problemów, wśród których głównie można wyodrębnić czynniki, będące siłami sprawczymi przedsiębiorczości na obszarach wiejskich. Podkreślić przy tym należy, że przedsiębiorczość jest cechą zachowania człowieka i odnosi się do jego działalności, a jednocześnie umożliwia osiągnięcie większych korzyści materialnych, co pobudza działalność gospodarczą.

W prezentowanym artykule, opartym na wynikach badań ankietowych przeprowadzonych w województwie sieradzkim w latach 1994-1995, podjęto próbę ukazania tych przyczyn zachowań rolników, które tkwią w nich samych, w ich potrzebach i motywach działania. Rozważania na temat motywów w aspekcie ich roli regulacyjnej zachowania, poprzedzone zostały analizą potrzeb badanych rolników. Ma to uzasadnienie w roli potrzeby w kształtowaniu motywu, gdyż aby ów motyw powstał człowiek musi⁽¹⁾:

- czegoś potrzebować i mieć jakieś zadanie do spełnienia ,
- zdawać sobie sprawę z tego, że istnieje środek zdolny tę potrzebę zaspokoić,
- mieć przeświadczenie, że w danych warunkach potrafi osiągnąć zaspokojenie tej potrzeby.

2. Potrzeby i motywy podejmowania działalności pozarolniczej przez mieszkańców wsi

W świadomości badanych rolników działania wykraczające poza typowe dla prowadzenia gospodarstwa rolnego czynności stanowią niewątpliwie istotną drogę rozwiązywania ich problemów życiowych. Działania te wynikają z potrzeby, a czasem i konieczności, zwiększenia własnych dochodów, co jest motywem, siłą napędową zachowań ludzi.

Badani rolnicy wymienili kilka głównych potrzeb, których zaspokojenie uznali za ważne dla uzyskania niezależności i satysfakcji życiowej. Dla większości badanych **potrzeby ekonomiczne** były czynnikiem nakłaniającym do podjęcia działań przedsiębiorczych. W rozumieniu rolników ta potrzeba ma podwójne znaczenie. Po pierwsze - badany chodziło o pozyskanie dodatkowych środków do życia, gdyż prowadzenie gospodarstwa rolnego nie zaspokaja w pełni potrzeb badanych i ich rodzin. Po drugie - oczekiwania rolników co do komfortu życia są o wiele wyższe, a ich zaspokojenie nie było możliwe z prowadzenia gospodarstwa rolniczego. Do przykładów wskazywanych najczęściej w badaniach można zaliczyć:

- unowocześnianie gospodarstwa (zakup sprzętu, zmiana struktury produkcji rolniczej),
- budowa i wyposażenie domu mieszkalnego.

Ponad 40% badanych rolników w pozarolniczej działalności widzi możliwość zaspokojenia potrzeby związanej z wcześniejszymi **planami i zamierzeniami**. Wynikało to przede wszystkim z potrzeb wykorzystania wcześniej zdobytych kwalifikacji oraz wolnego czasu.

(1) J. Reykowski: Z zagadnień psychologii motywacji. PZWS, Warszawa 1971.

Potrzeby wzmagają motywy działania, dzięki którym podjęte działanie pozwoli zrealizować istniejące potrzeby. „*Motywy (...) to czynniki uruchamiające i ukierunkowujące działanie, wpływające na jego trwałość i wielkość wydatkowanej energii niezbędnej do osiągnięcia celu. Na motywy i ich siłę wpływają nie tylko odczuwalne potrzeby, ale i stopień uświadomienia przez człowieka czynników, które mają wpływ na zaspokojenie potrzeb, a także pewność co do prowadzenia działań. Badanie motywów jest zagadnieniem złożonym. Człowiek nie zawsze odzwierciedla w swojej świadomości siły sprawcze własnych działań*”.⁽²⁾

W przeprowadzonych badaniach motywy, którymi kierowali się rolnicy podejmujący pozarolniczą działalnością gospodarczą, można podzielić na trzy grupy:

1. **Motywy nadrzędne** - których źródłem są potrzeby zasadnicze rolników, pojawiające się w związku z nową sytuacją i towarzyszącymi jej trudnościami. Miały związek z ogólnymi celami, jakie wyznaczyli sobie badani rolnicy, a w których nowym elementem była działalność gospodarcza, wykraczająca poza dotychczasowe zadania i czynności.
2. **Motywy specjalne** - będące pochodnymi motywów nadrzędnych, które miały wpływ na treść podejmowanych zadań i towarzyszących im działań, pozwalających osiągnąć zamierzone cele.
3. **Motywy organizacyjne** - wywołane nową sytuacją, a rozumiane jako możliwość czy wręcz konieczność wykorzystania potencjału tkwiącego w gospodarstwach. Chodziło tutaj przede wszystkim o wykorzystanie potencjału środków trwałych i nadmiaru rąk do pracy.

Z przeprowadzonych badań wynika, że dla zdecydowanej większości badanych tak zwane motywy ekonomiczne stanowiły czynnik dynamizujący podejmowanie pozarolniczej działalności gospodarczej. Po pierwsze - rolnikom chodziło o zdobycie dodatkowych środków do życia i zaspokojenia potrzeb rodziny, gdyż prowadzenie gospodarstwa rolniczego takich możliwości nie daje. Po drugie częstym uzasadnieniem podawanym przez badanych jest chęć polepszenia warunków życia i oczywiście pracy w przyszłości.

W drugiej grupie motywów znalazły się te, które pobudzały rolników do podjęcia ściśle określonej działalności. Wśród nich znalazły się następujące:

- ekonomiczne (ten rodzaj działalności opłaca się najbardziej, może przynieść znaczący wzrost dochodów),
- kwalifikacje umożliwiające skuteczną realizację zadań,
- tradycje rodzinne,
- potrzeby terenu,
- posiadane środki.

(2) E. Jachimowicz: „Potrzeby i motywy podejmowania pozarolniczej działalności gospodarczej” [w:] „Doradztwo rolnicze a kształtowanie się przedsiębiorczości”. SGGW, Warszawa 1995, s. 78.

Motywy te są ze sobą powiązane i niejednokrotnie rolnik, podejmując konkretną decyzję, kieruje się nie jednym, a kilkoma motywami. Poznanie motywów ludzkiej działalności jest bardzo trudne, gdyż nie są one w pełni odzwierciedlone w świadomości badanych, a uzależnione m.in. od ich poziomu inteligencji, stanu emocjonalnego itp.

Korzyści oczekiwane i uzyskiwanie przez badanych z podjętej działalności dotyczyły dochodu. Z deklaracji rolników wynika, że wyższy dochód z pozarolniczej działalności niż z gospodarstwa uzyskiwało ponad 50% badanych rolników, zaś około 15% twierdziło, że dochody są mniej więcej równe. Pozostała część rolników stwierdziła, że ze względu na krótki okres prowadzonej działalności nie uzyskują wyższych dochodów, ale spodziewają się ich w przyszłości (po pełnym rozruchu produkcji).

Zdecydowana większość badanych (ponad 80%) zamierza kontynuować podjętą działalność. Tak więc i ten fakt potwierdza obiektywność wypowiedzi rolników, co do motywacji działań przedsiębiorczych. Podjęta działalność przynosi bowiem satysfakcję, odkrycie nowych rozwiązań, możliwość sprawdzenia swoich umiejętności, które to czynniki w połączeniu z korzyściami materialnymi wzmacniają chęć działania.

3. Wybrane czynniki kształtujące potrzeby i motywy rolników

W przeprowadzonych badaniach podjęto próbę poszukiwania zależności między potrzebami i motywami działań przedsiębiorczych rolników, a ich cechami demograficznymi (wiek, płeć, poziom wykształcenia), sytuacją rodzinną, cechami gospodarstwa (poziom produkcji, wielkość gospodarstwa).

Z wypowiedzi rolników - przedsiębiorców wynika, że skala ich potrzeb jest tym szersza, im wyższy jest poziom wykształcenia, ale jednocześnie wyższe są oczekiwania wobec siebie i otoczenia oraz wyższy poziom ich efektów pracy. Wielu rolników (jak wynika z badań) podejmując się prowadzenia pozarolniczej działalności gospodarczej chciało sprawdzić w praktyce swoje własne możliwości, interpretowane jako wysokie. Prowadzenie tylko gospodarstwa rolnego takich możliwości nie dawało. Nowa działalność mimo, że pochłaniała dużo czasu, sił i cierpliwości przynosiła zadowolenie, co wzmacniało chęć działania i uruchamiało siły do pokonywania pojawiających się na drodze trudności. Byli to, jak wynika z analizy cech demograficznych, rolnicy młodszy (36 - 50 lat) i lepiej wykształceni. Ci rolnicy nie mogli pogodzić się z obecnym standardem życia, mimo iż w prowadzeniu gospodarstwa rolnego odnosili sukcesy (poziom gospodarowania ich był wysoki lub bardzo wysoki). Ponadto gospodarstwa przez nich prowadzone zajmowały obszar powyżej przeciętnego na wsi. Ta grupa rolników to ludzie aktywni, którzy działają z chęcią znalezienia swego miejsca w życiu.

Pragną oni także zdobywać nowe doświadczenia, a zarazem sprawdzać swoje możliwości.

Analizując wybrane cechy badanych rolników można stwierdzić, że młodzi rolnicy częściej niż starsi podejmują określone rodzaje działalności. Z kolei w przypadku rolników starszych zaobserwowano, że głównie tradycje rodzinne oraz nabyte doświadczenia życiowe stanowią podstawę do tworzenia programów działania.

4. Podsumowanie i wnioski

Reasumując można wysunąć wniosek, iż badani rolnicy wykazali się umiejętnością rozpoznawania nowej sytuacji. Szybko reagowali na zmiany i mimo napotykanymi trudności przystosowywali się do zaistniałej sytuacji. Najbardziej aktywni byli ludzie młodzi i lepiej wykształceni, co rodzi nadzieje, że nowe pokolenie będzie bardziej otwarte na zmiany. Daje to podstawę do pozytywnego kształtowania umiejętności dostosowawczych w procesie transformacji rolnictwa.